

עשר בשביל שתתעשר (תענית ט')

גליון 319

בסוף דף ח' ע"ב וא"ר יוחנן מאי דכתיב (ט' ע"א) עשר תעשר, עשר בשביל שתתעשר. אשכחיה ר' יוחנן לינוקא דריש לקיש, אמר ליה אימא לי פסוקיך. א"ל עשר תעשר. א"ל ומאי עשר תעשר. א"ל עשר בשביל שתתעשר. א"ל מנא לך. א"ל זיל נסי. א"ל ומי שרי לנסויה להקב"ה, והכתיב לא תנסו את ד'. א"ל הכי אמר רבי הושעיא חוץ מזה שנאמר הביאו את כל המעשר וכו' ובחנוני נא בזאת וגו'.

ובתוס' בד"ה עשר הביאו ספרי, עשר תעשר את כל תבואת זרעך, אין לי אלא תבואת זרעך שחייב במעשר, ריבית ופרקמטיא וכל שאר רווחים מנין, ת"ל את כל וכו' לרבות ריבית ופרקמטיא וכל דבר שמרויח בו. מבואר בגמ' שאדם שמעשר, מתעשר. ועוד מבואר דמותר לנסות בזה את ד'. ובתוס' מבואר שאין זה רק במעשר של תבואה אלא גם במעשר של כל רווח, מה שנקרא מעשר כספים. ומשמע שהדין לתת מעשר כספים הוא מדאורייתא. ויש לדון אם גם בו נאמר שמוותר לנסות את ד', דדילמא זה לא נאמר אלא בכעין הביאו את כל המעשר אל בית האוצר דאיירי במעשר תבואה.

ובהגהות יעב"ץ כתב דמה שהביאו התוס' אינו בספרי שלנו. ובתוס' רבי עקיבא איגר על המשניות (ריש מס' פאה) כתב וז"ל דמה דדרשו בספרי עשר תעשר לרבות פרקמטיא היינו אסמכתא בעלמא. ויש עוד אחרונים שנקטו שאין חיוב מעשר כספים אלא מדרבנן. והב"ח (יו"ד סי' של"א) נקט שאין אפי' חיוב מדרבנן אלא מנהג. וכן הביא בפתחי תשובה (שם אות י"ב) שהאחרונים הכריעו שאין חיוב אלא מנהג ישראל.

והנה בהא דמבואר שלמרות שאסור לנסות את ד', במעשר מותר, יש להבין מאי שנא מעשר שהוא מותר. ובמהרש"א כתב דבמעשר יש לאדם נסיון טפי, דהיאך אפשר שמתוך שאדם מחסר ממונו ליתן מעשר יבוא להוסיף לו עושר. ואמר אל תתמה על כך, ובחנוני נא בזאת. מבואר במהרש"א שמוותר לנסות כי הנסיון בזה הוא יותר גדול. אבל עדיין צ"ב דהא יש לאו של לא תנסו ולמה ניתר איסור זה כי הנסיון יותר קשה.

ויתרה מזאת, דבגבורת ארי בסוגיין העיר דבהרבה מצות אשכחן שמתן שכון בצידן וכמבואר בריש מס' פאה אלו דברים שאדם אוכל פירותיהם בעוה"ז אלא דכאן חידש קרא שתכוין בשעת הפרשת המעשר על מנת להתעשר, אפי' כדי לנסות, דאילו בלא ניסיון, בכל המצות שרי לעשותן על מנת שיבוא לו טובה בזכותן כדאמרינן במס' ראש השנה (דף ד') האומר סלע זו לצדקה כדי שיחיה בני וכו' הרי זה צדיק גמור. וא"כ עוד יותר צ"ב, שלפי דבריו אין זה רק היתר אלא זהו דין לכתחילה שאפשר לכוין ע"מ להתעשר ואפי' לנסות, ומדוע הוא ככה.

ובפרישה (יו"ד סי' רמ"ז אות י"ד) כתב בשם המהרש"ל שמוותר לנסות כי אין כאן ניסיון, שוודאי ד' מעשיר אותו. וכן כתב הש"ך (שם ס"ק ג').

ובספר החינוך (מצוה תכ"ד) כתב דהנותן צדקה נחשב כאילו הלואה לד' דכתיב מלוה ד' חונן דל, ובפרנסנו משרתי ביתו במעשר נמצא התועלת והברכה בממונו על כל פנים ולא יעכב זה שום דבר חטא ועון. אמנם המאירי כתב וז"ל ומה שאמר כאן עשר בשביל שתתעשר, והקשה התלמוד ומי בעי לנסויה קודשא בריך הוא. והוא השיב חוץ מזו, מדכתיב ובחנוני נא בזאת וכו', לא שאף בזה יהא מותר לנסות ולעשות על מנת כך אלא שאע"פ שבשאר יעודים לבו של אדם בטוח בשכרם מ"מ אינו סמוך בהם מכל וכל אבל בזו יהא בטוח לגמרי שכל מדותיו של הקב"ה מדה כנגד מדה. מבואר במאירי שאין היתר לנסות ממש אלא שיכול להיות בטוח שיתעשר. ועוד מבואר דהטעם הוא מדה כנגד מדה. שהיות והוא נותן, ד' יתן לו.

ובהקדמה לשערי ישר כתב לבאר הא דסגולת הצדקה שמעשרת את בעליה וכמו שדרשו בתענית עשר בשביל שתתעשר, בדרך משל, שאם הממונה על אוצר קטן של המלך ישמור תפקידו כראוי, אז יתמנה להיות גזבר על אוצר יותר גדול, ואם לא ישמור כמו שצריך, יורידוהו. כמו כן באוצרות שמים הנתונים לאדם, אם

מעשר כראוי, ממלא תפקיד הגזברות שלו כראוי ליטול לעצמו כפי דרכי התורה, ומחלק למי שראוי עפ"י הוראת התורה, אז יתעשר ויתמנה לגזברות על אוצר גדול מזה, וכן הלאה למעלה למעלה, למען יתקיים רצון העליון בהטבת הכלל ע"י שמירת האוצר, ובזה איש נאמן רוח עושה רצון קונו יתברך. מדברי ר' שמעון יוצא שגדר ההבטחה היא שלאדם ניתן אוצר כדי לחלק מאוצרו לאחרים, ולכן אם ממלא תפקידו, יקבל עוד כדי שיוכל לחלק יותר לאחרים.

בהל' צדקה (יו"ד שם סע' ד') כתב הרמ"א והיא (הצדקה) מעשרת, ואסור לנסות הקב"ה כי אם בדבר זה שנאמר ובחנוני נא בזאת (טור), וי"א דוקא בנתינת מעשר מותר לנסות הקב"ה אבל לא בשאר צדקה (ב"י). אמנם בפתחי תשובה הביא דבשאלת יעבץ השיג על הרמ"א במה שכתב שמותר לנסות במעשר כספים, דאין היתר לנסות אלא במעשר תבואה אבל לא במעשר כספים שהוא אינו אלא צדקה. וכ"כ השל"ה דדוקא במעשר תבואה הוא דשרי אבל לא במעשר כספים. וצ"ב מה החילוק בין מעשר תבואה למעשר כספים, ובפרט לפי הסברו של ר' שמעון שלאדם ניתן כדי לחלק לאחרים, מאי שנא כסף מתבואה.

ובאהבת חסד (ח"ב פי"ח בהגהה א') כתב החפץ חיים לרדן האם שייך הכלל של עשר בשביל שתתעשר במעשר שאינו אלא מדרבנן, וכגון מעשר ירקות, וכגון מעשר שלפי הט"ז ושאר הפוסקים אינו אלא מדרבנן. שלכאורה יש מקום לומר שההבטחה בתורה שיתעשר נאמרה רק על מי שמצווה בהפרשת מעשר מן התורה ולא בתקנת חכמים. והיינו דהבין דיש כאן הבטחה מן התורה ואין בה אלא חידושה.

והוכיח מדברי הנביא (מלאכי) ששם נאמר בחנוני נא בזאת וגו', ומלאכי הוא עזרא (מגילה ט"ו) שהיה בבית שני ולרמב"ם בזמן בית שני לא היה חיוב אלא מדרבנן ובכל זאת נאמרה ההבטחה שאפתח לכם וגו'. וביאר החפץ חיים שהתורה קבעה את השכר, לא עבור קיום המצוה אלא עבור החזקת ידי הכהנים והלוויים שעיי"ז יהיה בידם להתחזק בתורת ד', וממילא גם במעשר כספים שעיקרו נתקן עבור עמלי תורה, שאף בזה קיימת הבטחה לעשירות, דאין זו הבטחה מחמת קיום המצוה אלא עצם זה שמחזיק ידי הכהנים והלוויים וה"ה לעמלי התורה, בזכות זה באה הברכה.

אמנם במשך חכמה על הפסוק (דברים כ"ו, ט"ז) ושמרת ועשית אותם בכל לבבך ובכל נפשך, שאף מותר לנסות, יותר מוטב שתתן בלא שום פניה ונסיון כלל רק לעשות את החוקים האלה רק לקיום רצון ד'. ויש נידון באחרונים אם החיוב של מעשר כספים יסודו כמעשר תבואה, שנותן חלק ממה שיש לו לעניים או שהוא מדין הפרשת צדקה. ובברכי יוסף (יו"ד רמ"ט סק"ג) כתב שהוא מדין צדקה. וכתב דהדרשה הנ"ל היא רק אסמכתא, ורבנן לא חידשו חיוב חדש של מעשר אלא קבעו לתת צדקה בעין בינונית של עשירות. וכתב דיש נפק"מ אם יכול לנכות ההוצאות מרווחיו. דאם הוא מדין צדקה, אינו חייב אלא ממה שהרויח בסוף אבל אם הוא מדין מעשר, חייב להפריש מהכל מעשר ואינו יכול לנכות ההוצאות. אלא דהיה מקום לרדן בזה דאפי' אי הוי דומיא דמעשר תבואה אבל היות והחיוב הוא על הרווחים וכלשון התוס' הנ"ל א"כ אין רווח אלא בניכוי הוצאותיו.

ובשו"ת חת"ס (יו"ד רל"ב) כתב דיש נפק"מ נוספת אם יכול לתת מעשר כספים עבור מצות אחרות או דוקא לצדקה, דאי הוי כעין מעשר תבואה חייב דוקא לתת לצדקה כי אין לו יד במעשר אלא טובת הנאה לתת לעני וכמו במעשר תבואה אבל אי הוי גדר של מצות צדקה, יכול לעשות בזה איזו מצוה שירצה. ולא דוקא לעמלי תורה אלא לכל דבר מצוה.

והנה יש עוד שני מקורות לדין מעשר כספים, דעל הפסוק וכל אשר תתן לי עשר אעשרנו לך כתוב בדעת זקנים מבעלי התוס' דיעקב תיקן לתת מעשר מן הממון. ובירושלמי בריש פאה דרשו מהפסוק כבד את ד' מהונך ומראשית כל תבואתך, דמקיש תבואתך להונך לחייב מעשר כספים. וגם אצל אברהם אבינו כתוב ויתן לו מעשר מכל, ובשו"ת חת"ס סופר (שם) כתב דהרמב"ם (פ"ט מלכים א') כתב דיצחק הפריש מעשר (והשיג הראב"ד דאברהם כבר תיקן) כי רק יצחק קיים מצות מעשר תבואה שהוא מדאורי' ואילו אברהם וגם יעקב נתנו מעשר כספים שהוא אינו חיוב מדאורייתא. ויש שדנו בזה לומר שאם המקור מכבד וכו' שהוקש למעשר הוי דומיא דמעשר אבל אם נלמד מאברהם או יעקב אינו אלא מצות צדקה.